

דתישכונע

פרשת שמות, תשע"ט, מספר 1300

למה, דתן ואבירם, תפריעו את העם?

יונה בר-מעוז

מהמנהיגים הבולטים, רחבי המעוף, שמעצבים את ההיסטוריה.

כאלה הם שוטרי בני ישראל, שמרוממים מעט מעל ההמון, אך אינם בקיאים מספיק בסדרי שלטון ולא בסבכי נפש האדם. הם אינם יכולים להבין שפרעה לא יוותר בנקל על שליטתו בעם העבדים, וצריך להתאזר בסבלנות ולהיות מוכנים לעליות ולירידות במצב העם. בנוסף, הם אמנם דואגים לעם שנתון למרותם, אך לא ברור אם היו מתריסים כנגד משה ואהרן, אילו לא היו גם הם מוכים.

כך הם פני הדברים גם אצל דתן ואבירם במחלוקת קורח (במ' טז). התחברותם עם 250 איש מראשי העם מצד אחד, ועם קורח הנכבד בשבטו מצד שני, מצביעה על כך שהם אנשים בעלי מעמד נכבד בשבטם. הם מכונים "קריאי העדה" (במ' כו:ט), אך הם אינם נמנים על "קרואי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל" (שם א:טז). משום כך הם מוכנים לקבל עליהם את מרות קורח, כי מעמדם כ"סגניו" אולי יהיה מעתה מרומם יותר.

ברור שמניע אישי הוא מרכיב חשוב בתלונתם של דתן ואבירם, אך שמץ האמת בטענתם מקנה לה תוקף. כאשר הסכים עם ישראל להיות "ממלכת פהנים וגוי קדוש" (שם' יט:ו), היה מקום למגוון הסברים איך יתבצעו הדברים בפועל. אך מי שקרוב יותר לסדרי השלטון ברמה הגבוהה מבין, שכל מערכת צריכה מדרג של שלטון, אחרת היא לא תתפקד. אבל מי שיש לו שאיפות לשלוט באחרים, לא יקבל ברצון פקודות מהעולים עליו במעמדם, וכיוון שאין מערכת אנושית מושלמת, הוא ימצא תמיד סיבות, נכונות למדי, להתלונן.

בנוסף, דתן ואבירם רואים שהגאולה אינה מתקדמת לפי הציפיות שלהם. הם מצביעים על עובדה, שאינה נתונה לוויכוח, שהובטחה לעם ארץ זבת חלב ודבש, אך עד עתה, חודשים רבים לאחר שניתנה ההבטחה, יש רק מדבר חרב (במ' טז:יב-יד):

המעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר. אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ונתת לנו נחלת שדה וקרם.

עתה נפנה לסיפור הנצים:

ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך? ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו להרגני אתה אמר פאשר הרגת את המצרי?! (שם' ב:יג-יד)

במבט ראשון אין הניתוח הנפשי שהוצג לעיל מתאים לשני האנשים הנצים, שהרי איש עדיין לא הבטיח גאולה, ואין להם מעמד כלשהו בעם, אבל התבוננות

חז"ל זיהו בתוך קבוצת השוטרים המוכים (בסוף פרשתנו, ה:יד-כא) את דתן ואבירם החולקים על משה בעדת קורח, בשל הביטוי השווה "נצבים"¹: "ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם" (שם' ה:כ); "ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם" (במ' טז:כט). כמו כן הם זוהו עם "שני אנשים עברים נצים" (שם' ב:יג), כנראה בשל דמיון הצליל של "נצים" ו"נצבים", כנאמר בבבלי נדרים סד ע"ב: "אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: כל מקום שנאמר 'נצים' ו'נצבים' אינן אלא דתן ואבירם".

לכאורה אין קשר בין השוטרים המוכים, על לא עוול בכפם, לבין כפיות הטובה של דתן ואבירם, אבל מבט מעמיק יגלה דמיון. בשני המקרים יש גרעין של אמת בטענות נגד משה; אין איש מישראל שיודע כיצד תתבצע הגאולה שעליה משה מבשר, כמה זמן יארך התהליך ומה כרוך בו. לכן, מי שדימה לעצמו מלכתחילה מסלול מסוים של גאולה, יתאכזב, וישוב להתאכזב כשהמציאות לא תענה לציפיותיו. מכאן שבנקודות מסוימות יתלוננו אותם אנשים שוב ושוב.

התופעה הזו תתגלה במיוחד באנשים שמצויים בתווך; מצד אחד הם אינם אנשים מהמון העם, שאין להם כל יומרות לנהל חיי אחרים, ומצד שני הם אינם

* יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** מאמר זה מוקדש לזכר הורי אמי, אברהם ושולמית (סלמה) מנצור, שזכו לעלות לארץ הקודש, ולזכר הורי אבי, הרב עודד וידידה (סעידה) הכהן, שעשו הכנות רבות לעלות ולא זכו לכך. נוחם עדן גן.

¹ הביטוי "נצבים" בפרשתנו עמום, אך כיוון שמן ההקשר ברור שיש כאן עימות עם משה ואהרן, לכן ההקבלה לבמדבר נותנת לו משמעות של התרסה וחוצפה, ובכך מוציאה אותו מעמימותו.

² אמנם רש"י מפרש שהמילה "נצבים" בסיפור השוטרים אינה מתייחסת אל השוטרים אלא לקבוצה אחרת, שכן הוא אומר: "ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן" וגו'. בכך רש"י מנסה להתאים מדרש זה למדרש בספרי במדבר צב, הרואה בשוטרים האלה דמויות חיוביות עד כדי הכללתם בשבעים הזקנים שנאצל עליהם מרוח משה והנהיגו את העם, וכפי שפירש רש"י בשמות ה:ח. אך רוב הפרשנים לא קבלו את דעתו, וביניהם מפרשו, ר' שבתי בס, בעל פירוש שפתי חכמים: "ולי נראה, דודאי מהשוטרים היו, דהא כתיב 'בצאתם מאת פרעה', דהא לא היו עכשיו אצל פרעה וכו'. וכן הוא בשמות רבה". זוהי לשון שמות רבה ה, כ: "ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאים מלפני פרעה. מהו 'נצבים'? אמרו רבותינו זכרונם לברכה: דתן ואבירם היו עמהם, שכתוב בהם 'ודתן ואבירם יצאו נצבים' (במ' טז:כז) – התחילו מחרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן".

ואבירים" (במ' כו:ט) - שהן עמדו ברשתות מתחלה ועד סוף.

מבין המקרים הנמנים במדרש תנחומא, קל להבין את הזיהוי של המתלוננים בעקבות המרגלים עם דתן ואבירים, בשל הטענות הדומות נגד הגאולה ובשל העדפת ארץ מצרים שנשמעו באותו מעמד:

וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה לוֹ מִתְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוּ בַמִּדְבָּר הַזֶּה לוֹ מִתְּנוּ. וְלָמָּה ה' מְבִיא אֶתְנוּ אֶל הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְנַפְל בְּחָרֵב נָשִׁינוּ וְטַפְנוּ יְהִיו לְבַז הָלֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרַיִמָּה. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נַתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֶבָה מִצְרַיִמָּה (במ' יד:יב-יד).

גם המותירים מן המן יכולים להיות מזוהים עם דתן ואבירים, כי הם מכוונים "אנשים", אך קשה לזהות את דתן ואבירים עם היוצאים ללקט מן ביום שבת, כי שם הגדירים הכתוב: "יֵצְאוּ מִן הָעַם לְלָקֵט" (שמ' טז:כז), וכמו כן אין בהמרייה על ים סוף מאפיין לשוני שיקשור את דתן ואבירים למעשה זה.

תרגום התורה המיוחס ליונתן מעניק לנו אפיון נוסף לדתן ואבירים, שיש בו כדי להסביר מדוע אפשר לייחס להם מעשים נוספים גם בלי מאפיינים לשוניים ברורים.

המיוחס ליונתן תירגם באופן חריג את הביטוי "וַיֹּאמֶר פְּרַעַה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (נבכים הם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר; שמ' יד:ג). כל הפרשנים, החל מאונקלוס, פירשו "לְבְנֵי" – 'על בני', ואילו המיוחס ליונתן פירש: 'אל בני', ואפילו זיהה עם מי פרעה מדבר: "וַיֹּמֶר פְּרַעַה לְדָתָן וְלְאַבְיָרִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמִשְׁתִּירוּ בְּמִצְרַיִם". לפי התרגום הזה, דתן ואבירים הם מסוג האנשים שמלכתחילה לא האמינו באפשרות הגאולה,⁷ והצטרפו לנגאליים רק לאחר מעשה, כאשר המאורעות הוכיחו שהגאולה אכן יצאה לפועל. ברור שאנשים כאלה יישארו ספקניים, ויבחנו כל אירוע מופלא בחשדנות, וכל עיכוב וקושי בדרך יצדיקו בעיניהם את ספקנותם הראשונית. רק האדמה הבולעת אותם לפתע, לפי בקשת משה, תשכנע אותם סופית שמשה אמת ונבואתו אמת.⁸

מעמיקה תראה שיש כאן תופעה דומה: הכאת המצרי היא הסמן הראשון של הגאולה, ושני האנשים הם אמנם עבדים משועבדים, אך עבודת הפרך לא שברה את רוחם ולא הכניסה אותם לאפתייה, אלא הם ערניים ונמרצים מספיק גם להבחין בכל מה שמתרחש סביבם, גם לריב בעוצמה ביניהם וגם לעמוד על זכויותיהם. כלומר, בהחלט יש במבנה הנפשי שלהם בסיס למנהיגות, ולכן הם מכוונים "אנשים",³ אך אין בהם הכרת הטוב על מה שעשה משה, אלא רק בחינה של הרווח האישי שלהם.

יתר על כן, האיש המטיח דברים במשה טוען טענה צודקת: אתה, משה, רואה "שני אנשים נצים", שווים באחריות לסכסוך,⁴ ומיד אתה עובר, ללא כל ראייה, מצופה לשופט, וקובע שאני התוקפן והשני הוא הקורבן. בכך הפכת אותי לבן דמותו של האיש המצרי, ונותר לך רק לבצע את גזר הדין שחרצת בלבך, כפי שעשית למצרי. מכאן המסקנה של הדובר: אולי משה טוב לעם בכללו, אך כרגע הוא רע ומסוכן לי!

לאחר שאופיינו שלשת המקרים המיוחדים האלה, ניתן לראות בדתן ואבירים סמל של נרגנות קצרת עיניים, הרואה את השלילה הקיימת במצב הנתון, אך מתעלמת מהתמונה הגדולה והחיובית ומעוצמת תהליך הגאולה, ושוקלת כל דבר רק לפי הרווח האישי.

לכן, חז"ל מייחסים לדתן ולאבירים כל אירוע של תלונה שאין לו שיוך ברור, כי אם לא הם שעשו זאת, אחרים הדומים להם עשו. וכך נאמר במדרש תנחומא שמות י:⁵

"ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים" (שמ' ב:יג) – מי היו? דתן ואבירים. והם שאמרו: "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במ' יד:ד), שהמרו על ים סוף⁶ (תה' קו:ז): "וַיֹּמְרוּ עַל יַם סוּף" (תה' קו:ז), והן שהותירו מן המן, דכתיב: "ויוותרו אנשים ממנו עד בקר" (שמ' טז:כ). והם שיצאו ללקוט ולא מצאו (שם:כז), והם היו במחלקתו של קרח, שנאמר: "הוא דתן

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁷ התורה מעידה על קיום הלך רוחות כזה בעם: "הלא זה הדָבָר אֲשֶׁר דִּבְּרָנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר הָדָל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֶּתְנוּ בְּמִדְבָּר" (שמ' יד:יב).

⁸ על פי בבלי סנהדרין קי ע"א-ע"ב.

³ למטרת הסיפור אפשר היה להסתפק בביטוי 'שני עברים נצים', אך כפי שהבחין רש"י בפירושו לבמ' יג:ג, כל "אנשים" שבמקרא - לשון חשיבות. ואכן, כבר בתחילת ספר בראשית אנו מוצאים, שפרעה משלח את אברהם מארצו ברכוש רב, ובלווי אנשים, וגם המלאכים שנגלים לאברהם וללוט מכוונים "אנשים".

⁴ התואר "שני" בצירופים רבים מבטא שוויון, כמו בביטוי "שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים"; "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב" (בר' לד:כה); "שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרָן" (וי' טז:א); "שְׁנֵי שְׁעֵירֵי עִזִּים לְחֻטָּאת" (שם:ה) – ואמרו חז"ל במשנה יומא ו, א: "שני שעירי יום הכפורים מצותן שיהיו שניהן שוין במראה ובקומה ובדמים ובלקחתן כאחד". הפירוט וההסבר ביומא סב ע"ב). ההבחנה הלשונית הזאת של משמעות "שני" נעשתה בעקבות הרב ברוך רוזנבלום, וניתן ליישמה במקומות נוספים.

⁵ ובקצרה בשמות רבה א, כט: "ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים" - זה דתן ואבירים; קראם 'נצים' על שם סופם: הם היו שאמרו דבר זה, הם היו שהותירו מן המן, הם היו שאמרו: 'נתנה ראש ונשובה מצרימה', הם שהמרו על ים סוף".

⁶ במאמר "וימרו על ים סוף", באתר <https://www.mayim.org.il/?parasha>, יש מבחר גדול של מקורות המסבירים כיצד המרו על ים סוף.